

KJE JE SLOVENIJA?

1. Uvod

Pri izredno obširnem opusu profesorja Aleksandra Bajta ne gre samo za kvantiteto, ampak tudi za miselno prodornost in odmevnost tako v tujini kot doma. Prav tako gre za pomembno delovanje na več področjih, tako da bomo referenti na simpoziju lahko obravnavali zelo različna področja, saj je bilo tako tudi njegovo delovanje v različnih življenjskih obdobjih. V tem prispevku se bomo osredotočili na njegovo raziskovanje na področju produktivnosti dela in mednarodnih primerjavah oziroma primerjavah med republikami v bivši Jugoslaviji ter jih dopolnili z novimi podatki, metodologijami in zaključki. Njegovo začetno delo na tem področju je knjiga Produktivnost rada i društveno-privredni uslovi njenog povečavanja (Bajt, 1960). Tu profesor Bajt najprej podrobno diskutira osnovne pojme in alternativne definicije produktivnosti dela ter probleme, potem pa zelo temeljito obravnava splošne in posebne pogoje za njeno povečevanje.

To je bil pomemben doprinos za kvaliteto analiz in diskusije v Jugoslaviji v tistem času, saj je produktivnost široko obravnaval tudi s stališča razvitosti v svetu, strukturnih značilnostih ter vpliva opremljenosti dela in investicijskih učinkov v okviru analize faktorjev produktivnosti dela. Že v tem zgodnjem delu se lahko opazi njegova opredelitev, da so potrebne empirične primerjave, ki ilustrirajo in potrjujejo nujnost kvantitativnih elementov v razumevanju in usmerjanju razvojnih vprašanj gospodarstva in družbe. Kljub temu, da so bili takrat zlasti mednarodni statistični podatki težko dosegljivi, so predstavljene številne primerjave med državami v svetu, republikami v Jugoslaviji, sektorji gospodarstva, zaposlenimi in osnovnimi sredstvi ter učinkovitostjo.

Ta razprava ima namen z novimi podatki, metodologijami in zaključki osvetliti področja, ki jih je profesor Bajt obravnaval v tem in kasnejših delih s tega področja. Primerjalna analiza Slovenije v tej domeni je predstavljena v treh empiričnih oddelkih: Slovenija v Jugoslaviji, Slovenija v Evropski uniji in v oddelku sedanja kriza v Evropi in Sloveniji, ki vsebuje tudi obravnavo tranzicijske depresije. Razprava prinaša dve novosti. Prvič, primerjave ne ostajajo pri analizi statičnih (relativnih) razlik. V metodološkem delu je dodana nova generična statistična mera S-časovna-distanca. Namen uvajanja časovne distance v analizo razlik ni v nadomestitvi običajno uporabljenih statičnih metod in meritev, temveč v njihovi dopolnitvi in razširitvi celotnega teoretskega in metodološkega pristopa. Drugič, razlike v produktivnosti dela so dopolnjene s primerjavami Slovenije z drugimi enotami glede razlik pri drugih ekonomskih in socialnih in komunikacijskih indikatorjih. Opazovanje gibanja produktivnosti dela v Sloveniji kaže na zaskrbljujoče zmanjševanje učinkovitosti uporabe sredstev v obeh obravnavanih obdobjih s pomembnimi ekonomskimi in družbenimi posledicami.

---

* Znanstveni svetnik, SICENTER, Ljubljana in upokojeni redni profesor za Politično ekonomijo na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani. Sofinanciranje raziskovanja tega problema poteka tudi v okviru raziskovalnega programa P5-0117, ki ga podpira ARRS.

2. Metodologija primerjalne analize v dveh dimenzijah: statični in v časovni distanci

Pri odločanju o gospodarskem in družbenem razvoju ima pomembno vlogo tudi izbira pojmovnega okvira, izrazov, statističnih mer in indikatorjev, ki izboljšujejo način informiranja javnosti o naravi problemov, možnih alternativnih scenarijih in položaju posameznih skupin v družbi oziroma v širšem okolju v razmerah globalizacije. Treba je povečati dostop do informacij in razviti poenostavljene formate za prezentacijo in obveščanje, ki bi vsem v družbi pomagali sodelovati v odločitvah.

Kompleksne presoje o razlikah v razvitosti in njihovem položaju ljudje ne temeljijo samo na trenutnem položaju, ampak jih prek spomina povezujejo s preteklostjo in prek pričakovanj s prihodnostjo. Problem je torej že v samem konceptualnem pristopu. Razvoj, ki je inherentno multidimenzionalen in dinamičen fenomen, se ne more zadovoljivo obravnavati s statičnimi metodami. Tako je pri nas in tudi v tujini glavni poudarek ostajal na statičnih (relativnih) razlikah, kar je osiromašilo analizo razlik v razvitosti, še bolj pa iskanje povezav med dinamiko rasti in stopnjo neenakosti.

Časovna distanca je v splošnem razdalja v času med dvema dogodkoma. S-časovna-distanca pa je posebna kategorija časovne distance, ki je definirana za dano raven spremenljivke (indikatorja).¹ V nasprotju s statičnimi merami, ki so definirane glede na določeno časovno enoto, je S-časovna-distanca definirana za določeno raven spremenljivke in meri razliko v času, ko primerjani enoti dosežeta dano raven opazovane spremenljivke (Sicherl, 1973 in 2007). Tako določeno distanco v času (npr. število let, mesecev, dni, itd.) uporabljamo kot dinamično mero neenakosti med opazovanima enotama v istem smislu, kot določeno razliko (absolutno ali relativno) v določenem trenutku uporabljamo kot statično mero razlik med opazovanima enotama.

Ko dve funkciji ali seriji s časovnimi subskripti primerjamo za dano raven spremenljivke X , razlika v času med dobljenima vrednostima za čas t_1 in t_2 predstavlja časovno distanco med tema dvema enotama za dano raven spremenljivke X . Za dano raven spremenljivke X_L , $X_L = X_i(t_i) = X_j(t_j)$, S-časovno-distanco med enoto (i) in enoto (j) za dano raven² X_L napišemo kot:

$$S_{ij}(X_L) = \Delta T(X_L) = t_i(X_L) - t_j(X_L) \quad (1)$$

kjer je T določen z X_L .

Pri predznaku časovne distance pri primerjavi dveh enot je pomembno razlikovati, ali gre za časovno prednost (-), ali za časovni zaostanek (+) (razumljeno v statističnem smislu in ne kot funkcionalna povezava)

$$S_{ij}(X_L) = -S_{ji}(X_L) \quad (2)$$

¹ Ta oddelek sloni na predstavitvi v Sicherl (2003). V splošnem gre za raven spremenljivke X , ker je uporaba koncepta S-časovne-distance mogoča pri zelo različnih specifikacijah odnosov med enotami in spremenljivkami. Razen pri začetni definiciji bomo v nadaljevanju namesto izraza raven spremenljivke uporabljali izraz raven indikatorja, ker je v knjigi koncept uporabljen za analizo razlik v izbranih indikatorjih.

² V splošnem je torej S-časovna-distanca med enotama (i) in (j) opredeljena z ravnijo spremenljivke X_L v določenem času (t). Potrebujemo tri subskripte za označitev specifične vrednosti S-časovne-distance: (1 in 2) med katerima dvema enotama merimo časovno distanco in (3) za katero raven spremenljivke X (enako kot uporabljamo časovni subskript za označevanje statičnih mer razlik). Včasih potrebujemo še četrti subskript, ki kaže glede na katero časovno točko je časovna distanca opredeljena ($T_1, T_2, \dots, T_n$), če imamo več presečišč.

Prvič, na teoretski ravni se postavlja problem celovite ocene velikosti razlik oz. neenakosti. Izhaja se iz predpostavke, da ima neenakost svojo statično in svojo dinamično dimenzijo in da nobena od njiju sama po sebi (bodisi statična razlika ali časovna distanca) ne more predstavljati adekvatne ocene celotne velikosti neenakosti. Ta naj bi bila v splošnem neka ponderirana kombinacija statične in dinamične dimenzije. Drugič, za praktično uporabo ima S-časovna-distanca vsaj dve izredno zanimivi lastnosti. Ker je izražena v enotah časa, je lahko razumljiva vsem, od ministrov in poslancev do medijev in najširše javnosti. To je ena od idealnih lastnosti, ki naj jih ima nek instrument prezentacije in komunikacije. Hkrati pa je pričakovati, da bosta imeli zaradi te lastnosti analiza in diskusija časovnih distanc velik vpliv na javnost. Dodatna prednost je lastnost, da vse dosedanje metode in rezultati (ne pa nujno tudi zaključki!) ostanejo nespremenjeni, saj časovna distanca dodaja novo dimenzijo in ne nadomešča drugih pogledov. Širši teoretski pogled in izboljšana semantika sta zanimivi tako za strokovno javnost kot za civilno družbo.

S-časovna-distanca pomeni v splošnem nov, dodatni pristop k iskanju informacije iz danih podatkov. Bistvo tega pristopa je v tem, da izkoristimo še dodatno informacijo, ki je omogočena s tem, da podatkovno bazo prestrukturiramo tako, da izbrane vrednosti indikatorja prevzamejo vlogo deskriptorja, čas pa postane 'numeraire', v katerem lahko izrazimo in merimo določene distance med primerjanimi enotami in indikatorji.³

Seveda pa je treba poudariti, da je v dinamični komparativni analizi položaj lahko videti bistveno drugačen kot v konvencionalni statični analizi. Ta širši pojmovni in analitični pogled odpira, če že ne more dati dokončnih odgovorov, številna pomembna vprašanja o percepciji razlik v razvoju in neenakosti, o adekvatnosti statističnih mer na tem področju ter o novih načinih povezovanja problemov rasti in problemov neenakosti v teoriji in praksi (Sicherl, 1992).

Absolutna velikost stopnje rasti za celo državo in za posamezna območja pa bistveno vpliva ne samo na stopnjo zadovoljevanja potreb na posameznih območjih, ampak tudi na občutek neenakosti v družbi in svetu. Visoka stopnja rasti namreč, *ceteris paribus*, zmanjšuje zaostajanje v času med bolj razvitimi in manj razvitimi območji ali državami, nizka stopnja rasti pa ga povečuje. To je pomembno tako z ekonomskega kot političnega stališča za bolj realistično oceno razlik in za boljše razumevanje občutkov ljudi glede teh razlik.

Kar je še bolj pomembno, učinkovitost in neenakost sta po tej teoriji povezani še drugače. Večja učinkovitost omogoča večjo stopnjo rasti pri istih sredstvih, višja stopnja rasti pri dani distribucijski politiki zmanjšuje časovno distanco, to zmanjša eno dimenzijo neenakosti in povečuje kohezijo v družbi, bolj kohezivna družba je bolj fleksibilna pri sprejemanju odločitev za potrebne spremembe, to pa spet vodi v bolj učinkovit razvoj. Lahko si seveda zamislimo začaran krog v obratni smeri, ki se pojavlja v sedanji krizi. Tako lahko tudi ukrepi, ki izboljšujejo učinkovitost gospodarstva, v določeni meri posredno pomagajo pri reševanju problema neenakosti oziroma neučinkovitost še poslabšujejo problem neenakosti. Ta teorija opozarja, da bo treba mnoge stvari gledati v spremenjeni perspektivi.

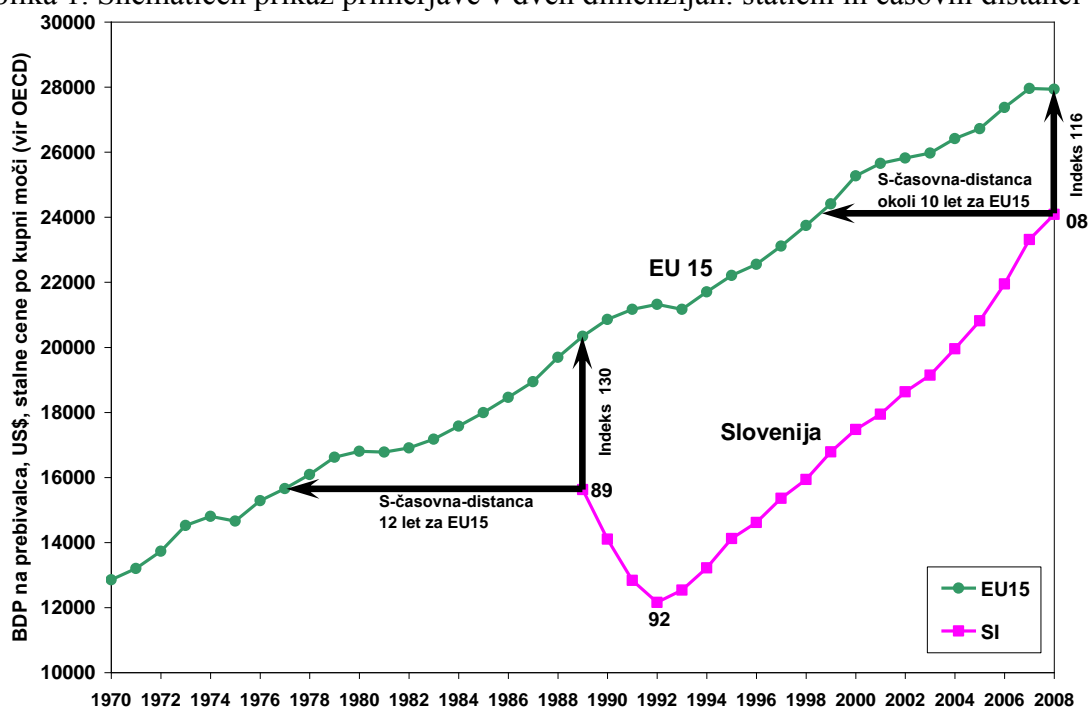
---

³ Ta pristop je mogoče generalizirati na določenem področju tudi na druge spremenljivke razen časa (Sicherl, 1998b). Tako je eden od vodilnih svetovnih ekonometrikov na področju časovnih serij, profesor C. Granger, uporabil pojem časovne distance in S-časovno-distanco kot eno od mer za ugotavljanje velikosti odstopanja dejanskih vrednosti od ocenjenih vrednosti ter posledično za izboljševanje napovedovanja časovnih serij (Granger and Jeon, 1997, 2003).

Lahko si predstavljamo, kako bi razne politične stranke glede na svoje interese lahko isto objektivno situacijo prikazovale na tri različne načine. Tisti, ki bi želeli argumentirati, da se ni nič spremenilo v pogledu stopnje razlik, bi se sklicevali na relativno mero razlik. Drugi, ki bi želeli pokazati, da so se stvari v tem pogledu poslabšale, bi poudarjali absolutne razlike. Tretji bi lahko poudarjali časovno distanco in trdili, da so se razlike zmanjšale. Stroka ima nalogo opozoriti na dejstvo, da je situacija bolj kompleksna kot se običajno prikazuje, da vsaka od teh treh mer kaže na enega od možnih pogledov na dejansko situacijo.

V sliki 1 je podan shematičen prikaz opazovanja razlik med EU15 in Slovenijo v dveh dimenzijah: statični in časovni distanci za primer indikatorja BDP na prebivalca. Na tej sliki sta prikazana položaja v letih 1989 in 2008 kot primera situacije pred tranzicijsko depresijo in situacije pred sedanjo krizo. Zanimivo je opaziti, da situacija v letu 2008 kaže na nekoliko manjše statične relativne razlike in za okoli 2 leti manjšo časovno distanco Slovenije za EU15 kot v letu 1989. Najprej se je ta razlika zelo povečala do dna v letu 1992, po tem padcu pa je hitrejša rast v Sloveniji to nazadovanje nadoknadila.

Slika 1. Shematičen prikaz primerjave v dveh dimenzijah: statični in časovni distanci

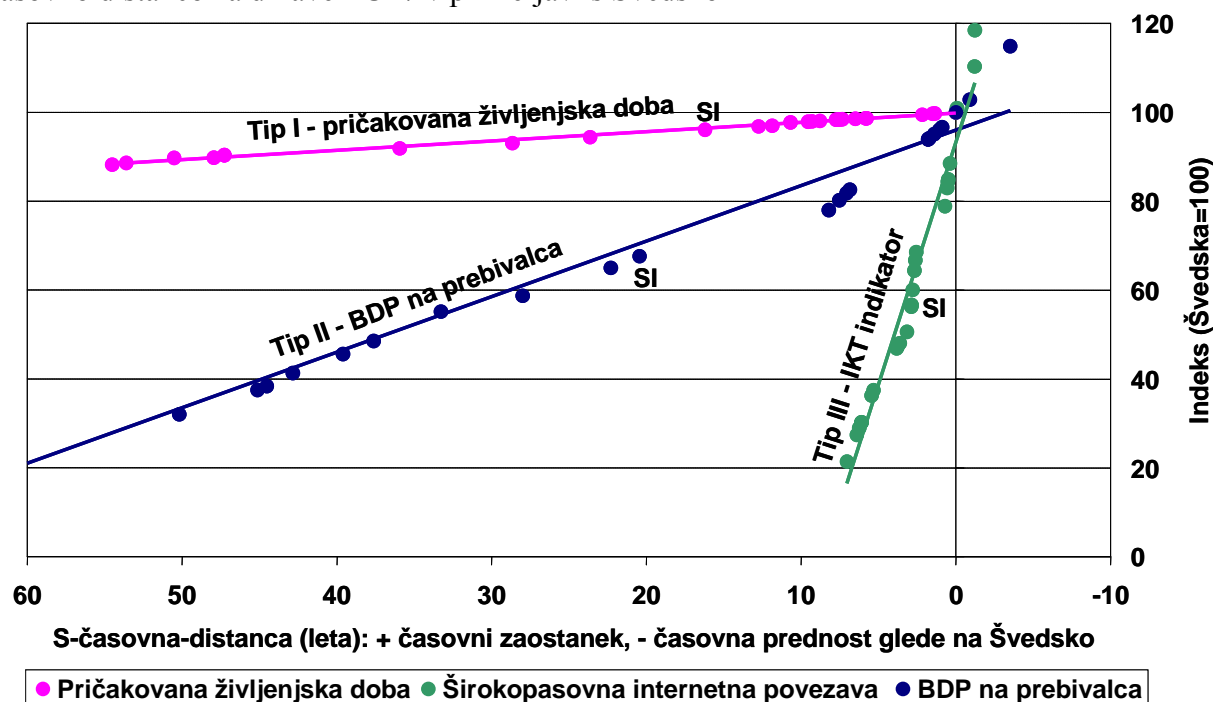

Vir: Lastni izračuni na podlagi podatkov OECD (2010) in aproksimacija za leto 1989 za Slovenijo

S pomočjo dvodimenzionalnega opazovanja razlik lahko sedaj oblikujemo tudi novo tipologijo razvojnih indikatorjev glede na odnos med relativnimi statičnimi razlikami in odgovarjajočimi časovnimi distancami za različne indikatorje v sliki 2.

Tip I predstavljajo indikatorji z majhnimi relativnimi razlikami in velikimi časovnimi distancami; v našem primeru predstavlja tak proces tipa I indikator pričakovana življenjska doba. Tak tip indikatorjev se običajno spreminja počasi in ni lahko spreminjati vrednosti takega indikatorja. Tip III predstavljajo procesi, katerih stopnja rasti je zelo visoka, časovne distance so zato običajno majhne, v našem primeru je to IKT indikator (širokopasovna internetna povezava). Tip II so običajno indikatorji, ki se v teh karakteristikah razlikujejo od indikatorjev tipa I in tipa III, v našem primeru je to BDP na prebivalca.

Slika 2. Tipologija razvojnih indikatorjev glede na odnos med relativno statično razliko in časovno distanco za države EU27 v primerjavi s Švedsko

Vir: Sicherl (2010)

To potrjuje teoretski zaključek, da so percepcije razlik in njihov vpliv na blaginjo in politične ocene lahko zelo različne, če dane podatke opazujemo statično in v času. Tako širši teoretski in analitični okvir daje bolj celovito podlago za odločanje in prinaša izboljšano semantiko za analizo in za debato o razvojnih vprašanjih in stopnji neenakosti v družbi in svetu (Sicherl, 2004).

3. Slovenija v Jugoslaviji

V tem oddelku zasledujemo dva cilja. Prvič, metodološko ta konkretni primer kaže kako lahko dodana analiza s pomočjo časovne distance bistveno spremeni zaključke na podlagi standardnih primerjav s pomočjo statičnih absolutnih in relativnih razlik. Drugič, nekatere karakteristike razvoja Slovenije v tem obdobju predstavljajo pomembne osnove za zaključke, ki so relevantni tudi za razumevanje razvoja v samostojni Sloveniji.

Za gospodarski razvoj Jugoslavije in Slovenije po drugi svetovni vojni so značilne hitra rast materialne proizvodnje in velike spremembe v sektorski strukturi gospodarstva ter socialni strukturi družbe. Eden od osnovnih zaključkov analize gospodarstva za Jugoslavijo in Slovenijo v študiji Ekonomskega inštituta Pravne fakultete Sicherl (1977) je presenetljiva podobnost v spremembah nekaterih osnovnih kazalcev v Sloveniji in Jugoslaviji kot celoti kljub občutni razliki med njima v nivoju gospodarske razvitosti. Ta podobnost je bila posebej izrazita za znotrajsektorske komponente, kjer je bil izločen vpliv strukture. Za obdobje 1961-1971 so bile povprečne stopnje rasti znotrajsektorske produktivnosti dela, opremljenosti dela in proizvodnega koeficienta fiksnih fondov za Slovenijo in Jugoslavijo skoraj enake. Tako dolgoročni trend kot odstopanja od trenda (ne pa tudi nivo kazalcev) sta bila za dva izredno pomembna kazalca – število zaposlenih v družbenem sektorju na prebivalca in delež investicij v družbenem proizvodni – tudi skoraj enaka za Slovenijo in Jugoslavijo.

Razlike med Slovenijo in Jugoslavijo so bile predvsem v ravni nekaterih indikatorjev in v nekaterih strukturnih karakteristikah, medtem ko so bile tendence sprememb v času kljub temu zelo podobne. Čeprav je imela Slovenija skoraj dvakrat večjo raven družbenega proizvoda na prebivalca je v preteklem obdobju stopnja rasti družbenega proizvoda bila izredno podobna tisti za Jugoslavijo, tako glede njene povprečne vrednosti za celo obdobje in tendence upadanja stopnje gospodarske rasti kot tudi glede fluktuacij stopenj rasti iz leta v leto. Dolgoročno upadanje učinkovitosti osnovnih sredstev v družbenem sektorju je bilo praktično enako v Sloveniji kot v Jugoslaviji (Sicherl, 1990).

Slovenija se je nahajala v samem svetovnem vrhu po deležu zaposlenih v celotnem prebivalstvu oziroma v aktivnem prebivalstvu, kot tudi po deležu zaposlenih v industriji in rudarstvu. Tega pa niso spremljali ustrezni rezultati v produktivnosti dela, izobrazbeni strukturi zaposlenih in življenjskemu standardu, kjer smo daleč od svetovnega vrha. Z drugimi besedami, brez bistvene spremembe v kvaliteti, je tudi dosežena kvantiteta ogrožena (Sicherl, 1990, str. 138). Kljub spremenjenim pogojem v samostojni Sloveniji je na žalost ta zaključek še vedno zelo relevanten za našo razvojno strategijo in položaj v Evropi in v svetu.

Tabela 1. Relativne razlike med Slovenijo in Jugoslavijo in časovno zaostajanje bivše Jugoslavije glede na Slovenijo v letih

	Bruto materialni proizvod na prebivalca	Zaposleni na delovno sposobnega prebivalca	Družbeni proizvod na zaposlenega	Osnovna sredstva na zaposlenega	Avtomobili na prebivalca	Telefoni na prebivalca	Televizijski sprejemniki na prebivalca	Stopnja preživetja dojenčkov	Pričakovana življenjska doba (ženske)
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Relativne razlike med Slovenijo in Jugoslavijo (JU=100)									
1952	172	175	109	135				105	
1961	187	160	127	128	366	182	191	104	110
1964	185	167	122	119	357	179	219	104	109
1979	206	171	130	120	209	187	148	102	103
1988	202	150	140	136	211	165	136		
1989	200	149			203	168	132		
Časovno zaostajanje bivše Jugoslavije glede na Slovenijo: S-časovna-distanca v letih									
1960	7.3		5.2		3.3				
1964	7.4	10.7	4.0		4.8	7.8	1.2	12.5	
1966	8.7	13.6	3.8	2.2	5.3	6.5	2.3	13.7	11.2
1979	11.8	20.5	9.3	4.4	8.2	5.8	6.9	11.0	7.0
1987	19.3	26.2	19.1	8.5	14.1	7.0	13.7	13.7	13.2
1988	20.8	27.3	20.4	9.0	14.9	7.1	14.9		
1989	21.2	28.4			15.2	7.2	15.9		

Vir: Sicherl (1992) za 1964, za 1989 novi izračuni. Indikatorji zaposlenosti (zaposleni na delovno sposobnega prebivalca), produktivnosti (družbeni proizvod na zaposlenega) in opremljenosti (osnovna sredstva na zaposlenega) se nanašajo samo na družbeni sektor in torej ne vključujejo privatnega sektorja.

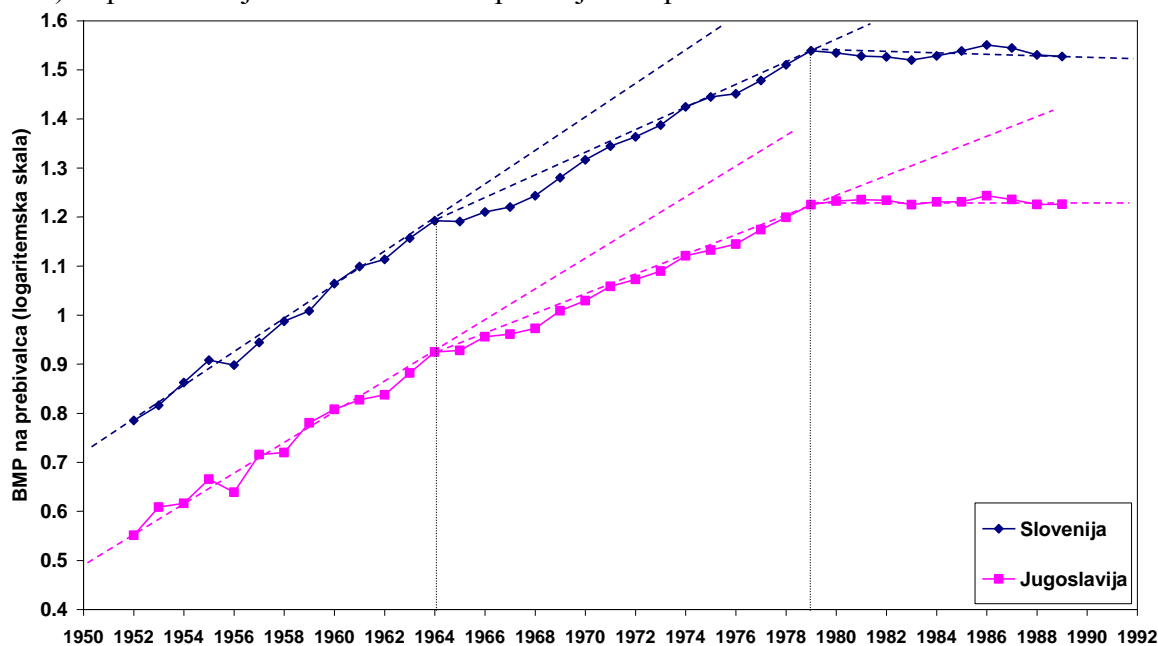
Pri dinamični empirični analizi razlik med Slovenijo in Jugoslavijo se je pokazalo, da je upočasnitev gospodarske rasti bistveno vplivala na povečanje časovne dimenzije neenakosti v jugoslovanskih razmerah, kar dosedanje metodologije ne upoštevajo, je pa pomemben element za realno oceno gospodarskih in političnih razmer v bivši Jugoslaviji. V obdobju do 1964 sta bili Jugoslavija in Slovenija v skupini držav z zelo hitro stopnjo gospodarske rasti, v 80-ih letih pa je ta praktično stagnirala. V primerjavi z drugimi državami bi težko našli državo, kjer je bil kontrast med posameznimi obdobji tako velik. Stalno upadanje učinkovitosti aktiviranih osnovnih sredstev v družbenem sektorju je bistvena značilnost gospodarske rasti Slovenije in Jugoslavije v analiziranem obdobju (Sicherl, 1977 in 1990). V sliki 3 se jasno

vidijo tri različna obdobja dinamike bruto materialnega proizvoda (BMP) na prebivalca za Slovenijo in Jugoslavijo: 1952-1964, 1965-1979 in 1980-1989.

Če bi upoštevali le konvencionalne statične mere razlik, bi situacijo v Jugoslaviji v osemdesetih letih lahko karakterizirali kot stagnacijo in približno konstantno stopnjo neenakosti. Tabela 1 kaže, da so se relativne razlike v nekaterih indikatorjih povečale, pri nekaterih pa zmanjšale oziroma ostale konstantne. Opazimo povečanje relativnih razlik pri bruto materialnem proizvodu na prebivalca ter za družbeni sektor pri družbenem proizvodu in osnovnih sredstvih na zaposlenega, upadanje pa pri šestih indikatorjih, t.j. pri indikatorju zaposleni na delovno sposobnega prebivalca in vseh petih ostalih indikatorjih iz skupine zdravja in trajnih dobrin življenjskega standarda.

Teorija časovne distance pa omogoča kvalitativno drugačen sklep: poleg stagnacije gospodarske rasti gre za bistveno poslabšanje stopnje neenakosti v Jugoslaviji. Bolj celovita ocena o stopnji neenakosti upošteva obe dimenziji: relativne razlike in časovne distance. V prvem elementu lahko sklepamo na približno konstantno stopnjo neenakosti, časovne distance pa kažejo na veliko povečanje časovnih distanc med Slovenijo in Jugoslavijo. Šele na podlagi takega celovitega opazovanja lahko ugotovimo, da so se razlike v Jugoslaviji povečevale in da ekonomsko ozadje za velike napetosti v Jugoslaviji ni le stagnacija v absolutnih vrednostih gospodarskih indikatorjev, temveč tudi povečevanje medsebojnih razlik v dinamičnem kontekstu.

Slika 3. Tri različna obdobja dinamike BMP na prebivalca (1952-1964, 1965-1979 in 1980-1989) in povečevanje časovnih distanc pri majhnih spremembah v relativnih odnosih

Vir: Savezni zavod za statistiku, razna leta

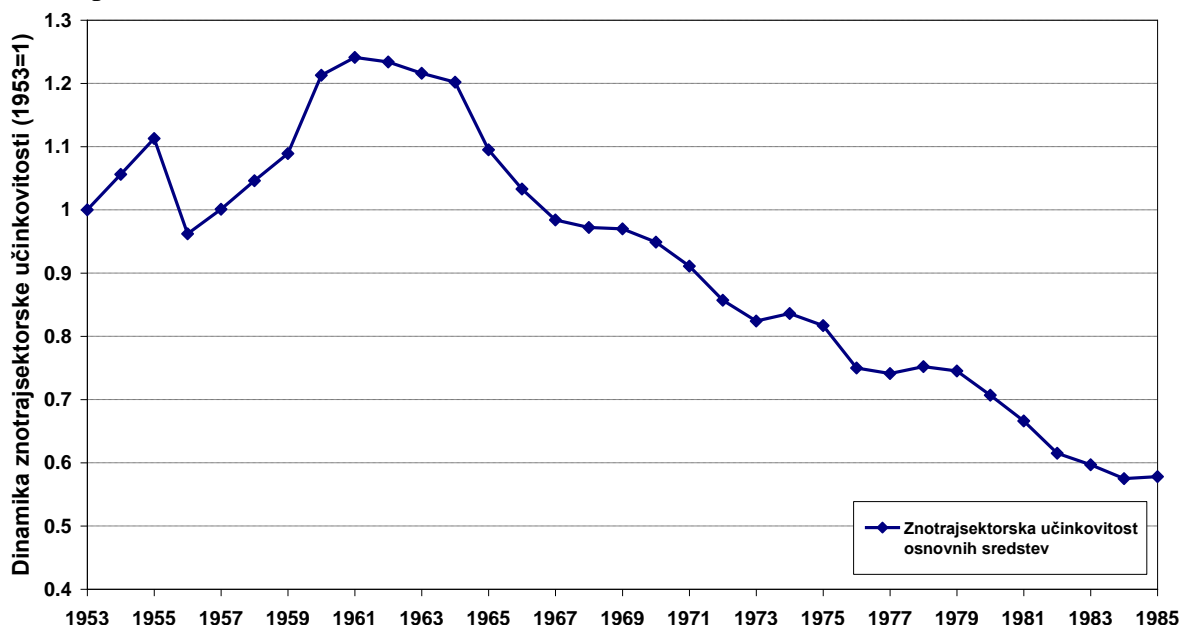
Časovno zaostajanje povprečja Jugoslavije za Slovenijo se je torej bistveno, ponekod celo drastično, povečalo in s tem se je po tej teoriji povečala tudi celotna stopnja oziroma občutek neenakosti. Tako se je npr. časovna distanca pri bruto materialnem proizvodu od leta 1964 od 7.4 let povečala na 11.8 let v letu 1979 in na 21.2 let v letu 1989 (za indikator zaposleni na delovno sposobnega prebivalca se je odgovarjajoča vrednost časovne distance v omenjenih letih povečala od približno 10 na 20 in na koncu na 28 let). Podobna povečanja so bila tudi v

družbenem proizvodu na zaposlenega in pri avtomobilih in TV sprejemnikih na prebivalca. Tako se s pomočjo časovne distance ilustrira in potrjuje občutek, ko se zaradi zniževanja gospodarske rasti in stagnacije drugim odmika perspektiva doseganja sedanjega stanja v Sloveniji kot najbolj razviti republiki oziroma s stališča Slovenije se odmika perspektiva približevanja Evropi. Pomemben je tudi drugi sklep, ki povečano časovno zaostajanje Jugoslavije za Slovenijo in obeh za svetom pripisuje predvsem povečani neučinkovitosti tako v Jugoslaviji kot v Sloveniji, kar kaže na problematičnost tez o medsebojnem izkoriščanju.

Za primerjavo gibanj v Sloveniji v bivši Jugoslaviji in v samostojni Sloveniji pa je potrebno gibanja v produktivnosti dela, tako najširše gledano indikator BDP na prebivalca kot produktivnosti dela na zaposlenega v družbenem sektorju, analizirati v dekomponiranju teh indikatorjev na nekatere dejavnike, na katere je v jugoslovanskih okvirjih opozoril profesor Bajt (1960):

$P/Z = K/Z * P/K$, kjer so P proizvod, K kapital (osnovna sredstva) in Z zaposlenost.

Slika 4. Proizvodni koeficient osnovnih sredstev v družbenem sektorju Slovenije po izločitvi efekta sprememb strukture

Vir: Sicherl (1990)

Prva dekompozicija produktivnosti dela na opremljenost dela in produktivnost kapitala je v bivši Jugoslaviji pokazala osnovno tendenco, da je prihajalo do velikega povečevanja opremljenosti dela pri hkratnem zmanjševanju učinkovitosti, kar se je pokazalo v zmanjševanju produktivnosti kapitala. Za obdobje 1953-1972 je podrobna empirična analiza gibanj za produktivnost dela, proizvodni koeficient (BMP/osnovna sredstva) in zaposlitveni koeficient (zaposlenost/osnovna sredstva) za družbeni sektor podana v Sicherl (1977).

Proizvodni koeficient osnovnih sredstev P/K smo naprej dekomponirali na strukturno in intrasektorsko komponento, da bi lahko bolj jasno ugotovili tendenco in intenzivnost gibanja produktivnosti osnovnih sredstev kot enega od glavnih dejavnikov zmanjševanja učinkovitosti gospodarjenja. Do sredine 1970-ih let je tako v Sloveniji kot v Jugoslaviji prihajalo do burnih sprememb tudi v sektorski strukturi osnovnih sredstev, ki bi povečale vrednost P/K za družbeni sektor v obdobju 1953-1975 v Sloveniji za okoli 50 odstotkov celo pri

nespremenjeni vrednosti učinkovitosti osnovnih sredstev v posameznih sektorjih. Ker je velika večina analiz slonela na agregatni vrednosti P/K za družbeni sektor, ni bilo posluha za opozorila, da je z učinkovitostjo gospodarjenja v družbenem sektorju nekaj zelo narobe. Znotrajsektorska komponenta P/K (ko izločimo pozitivni efekt strukturnih sprememb) pa nam v sliki 4 pokaže, da je tako definirana učinkovitost osnovnih sredstev v družbenem sektorju upadala že od vrha v letu 1961 in se je do leta 1985 zmanjšala že na več kot polovico (Sicherl, 1990).

Pojavlja pa se nepričakovani paradoks, ko želimo primerjati učinkovitost gospodarjenja Slovenije v Jugoslaviji z tisto v samostojni Sloveniji v naslednjih dveh oddelkih. V socialističnem sistemu smo lahko analizirali upadanje učinkovitosti uporabe osnovnih sredstev (čeprav zaključki niso bili ravno zaželeni), ker so bile na razpolago uradne statistične serije o vrednosti osnovnih sredstev po panogah, sektorjih in republikah. Imeli smo celo serije osnovnih sredstev za privatni sektor, ki jih je ocenjeval Ivo Vinski. Tako smo lahko analizirali gibanja opremljenosti dela K/Z in produktivnosti kapitala P/K, to je dveh od petih velikih razmerjih, kot jih imenuje Klein (1962), v makroekonomskih razvojnih modelih.

Paradoksalno pa je, da je v kapitalističnem sistemu v samostojni Sloveniji in enako v Evropski uniji uradno sistematsko statistično opazovanje vrednosti kapitala (npr. osnovnih sredstev) bilo opuščeno. Prevladujoče teoretske modele in prakse so zanimali predvsem kratkoročni dobički zasebnih enot, svetovna kriza pa je pokazala učinke takih opredelitev. Nadomestni poudarek na spremembah (investicijah) pa v povezavi s spremembami proizvoda daje veliko bolj nestabilno podlage za ocenjevanje učinkovitosti izkoriščanja sredstev in investicij. V sedanjih pogojih krize negativni investicijski učinek v dobesedni interpretaciji pomeni nesmisel, da trenutne investicije ne dajo učinka, medtem ko bi koeficient na osnovi osnovnih sredstev realno pokazal manjšo učinkovitost obstoječih sredstev. Sedanje pomanjkljive statistike tako otežujejo primerjave učinkovitost Slovenije prej in sedaj.

4. Slovenija v Evropski uniji

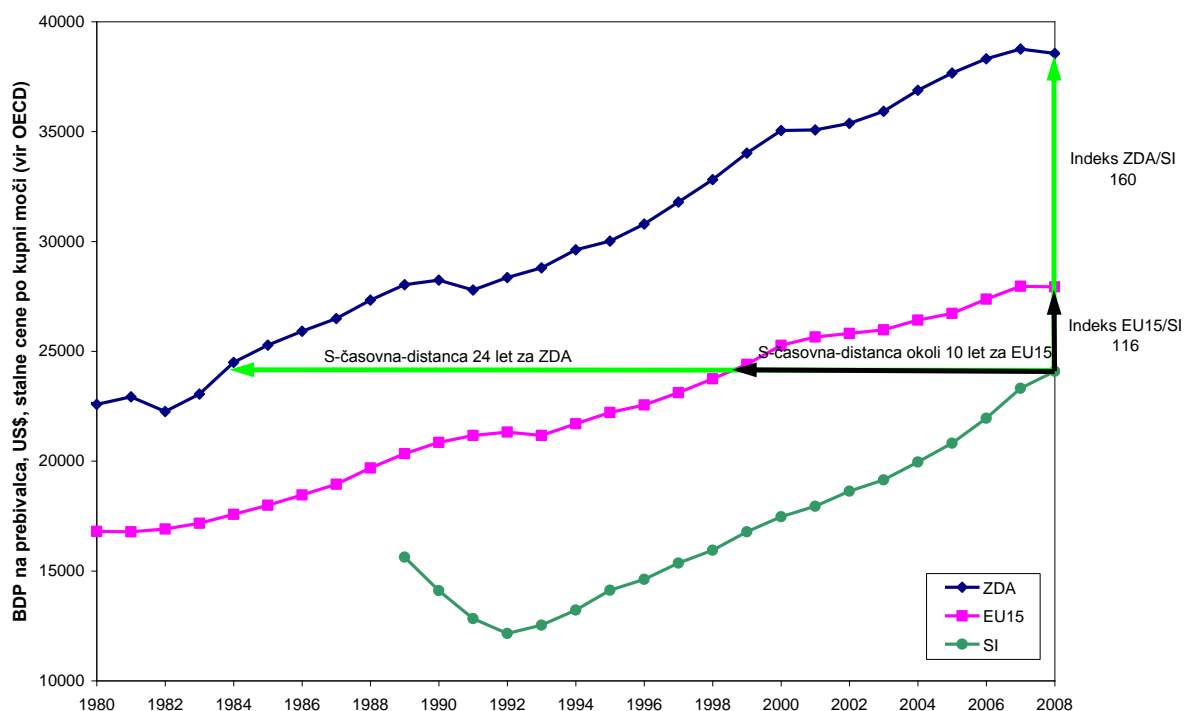
Preskočimo skoraj dve desetletji in pogledimo položaj Slovenije glede na EU15 v letu 2008. Agregat EU15 je izbran iz dveh razlogov. Prvič, za EU15 so na razpolago daljše časovne serije indikatorjev kot za EU25 ali EU27. Drugič, za vstop v Evropsko unijo smo se pogajali z EU15 in želimo se primerjati s to razvito Evropo, ki izkazuje veliko bolj stabilne odnose kot še vedno s tranzicijskimi problemi obremenjene nove članice.

Slika 5 prikazuje statične razlike in časovne distance med Slovenijo, EU15 in ZDA za BDP na prebivalca, kar daje prvi okvir položaja Slovenije preden se poglobimo v analizo več izbranih ekonomskih, socialnih in komunikacijskih indikatorjev. Leto 2008 je sicer v Sloveniji vrh napihnjenega balona zadolževanja gospodarstva in prebivalstva doma in v tujini in s tem ne predstavlja srednjeročne trendne vrednosti. Izbrano je namenoma zato, da dobimo neko možno optimistično vrednost, ki bo predstavljala nasprotje rezultatov, ki bodo v naslednjem oddelku upoštevali tudi učinek sedanje krize v Evropi in Sloveniji. Z drugimi besedami, primerjave v tem delu za leto 2008 bodo prikazale položaj Slovenije v boljši luči kot je v sedanjem trenutku svetovne krize. Kljub temu pa so razlike toliko jasne, da bodo, upajmo, vnesle nekaj realizma v oceno o položaju Slovenije, ki bo nakazal realno velikost problema za izhod iz našega trenutnega stanja.

Za BDP na prebivalca je Slovenija v letu 2008 zaostajala za povprečjem EU15 okoli 10 let, za ZDA pa okoli 24 let⁴. Glede na statični indeks je vrednost za EU15 znašala 116, za ZDA pa 160 vrednosti za Slovenijo. Uporabljeni so podatki OECD v stalnih cenah in po stalnem tečaju leta 2000 (OECD, 2010).

Nas pa ne zanimajo samo odnosi v BDP na prebivalca, ampak tudi njegova dekompozicija in indikatorji na drugih področjih. V študiji Ekonomskega inštituta Pravne fakultete (Sicherl, 1997, str. 25) smo družbeni proizvod na prebivalca dekomponirali na demografsko, zaposlitveno in produktivnostno komponento za Slovenijo in za Jugoslavijo. Tukaj bomo to metodo uporabili za primerjavo Slovenije z EU15 in z ZDA. Tako bomo lahko ocenili ali so se odnosi med kvantiteto in kvaliteto kaj spremenili glede na probleme ugotovljene pri razvoju Slovenije znotraj Jugoslavije.

Slika 5. Statične razlike in časovne distance med Slovenijo, EU15 in ZDA za per capita BDP

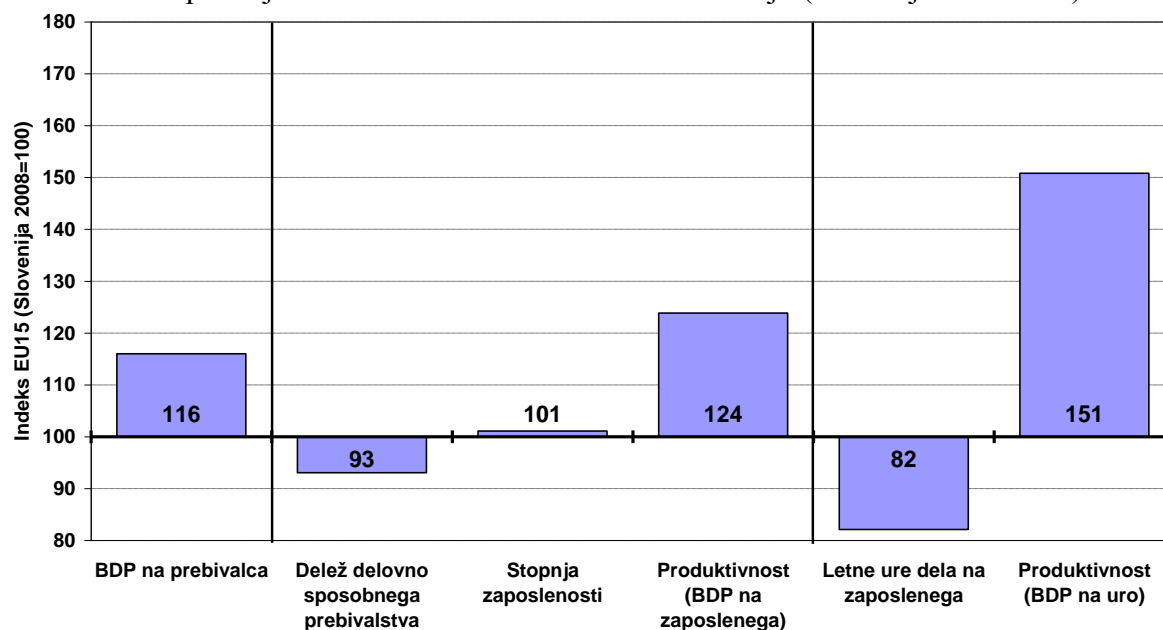

Vir: Lastni izračuni na podlagi podatkov OECD (2010) in aproksimacije za leto 1989 za Slovenijo

V sliki 6 so prikazani rezultati primerjave z EU15. Dekompozicija na tri komponente kaže, da je osnovni razlog razlik v BDP na prebivalca v produktivnosti na zaposlenega, kjer je indeks 124; stopnja zaposlenosti je približno enaka kot v povprečju EU15. Delež delovno sposobnega prebivalstva v celotnem prebivalstvu pa je v Sloveniji v 2008 celo višji kot v EU15. To nikakor ne pomeni, da Slovenija nima velikega problema s pričakovanim demografskim razvojem in potencialno delovno silo v bližnji prihodnosti, v letu 2008 pa demografska komponenta glede na EU15 celo nekoliko ublaži razlike v BDP na prebivalca.

⁴ Objava rezultatov analize časovne distance, da EU15 zaostaja za ZDA pri per capita BDP za 18 let in delež izdatkov za raziskovanje in razvoj v BDP za 23 let, v poročilu združenja evropskih gospodarskih zbornic (EUROCHAMBRES, 2005) je sprožila veliko objav v medijih po svetu in pokazala, da so bili kvantitativni cilji lizbonske strategije na trhlih nogah.

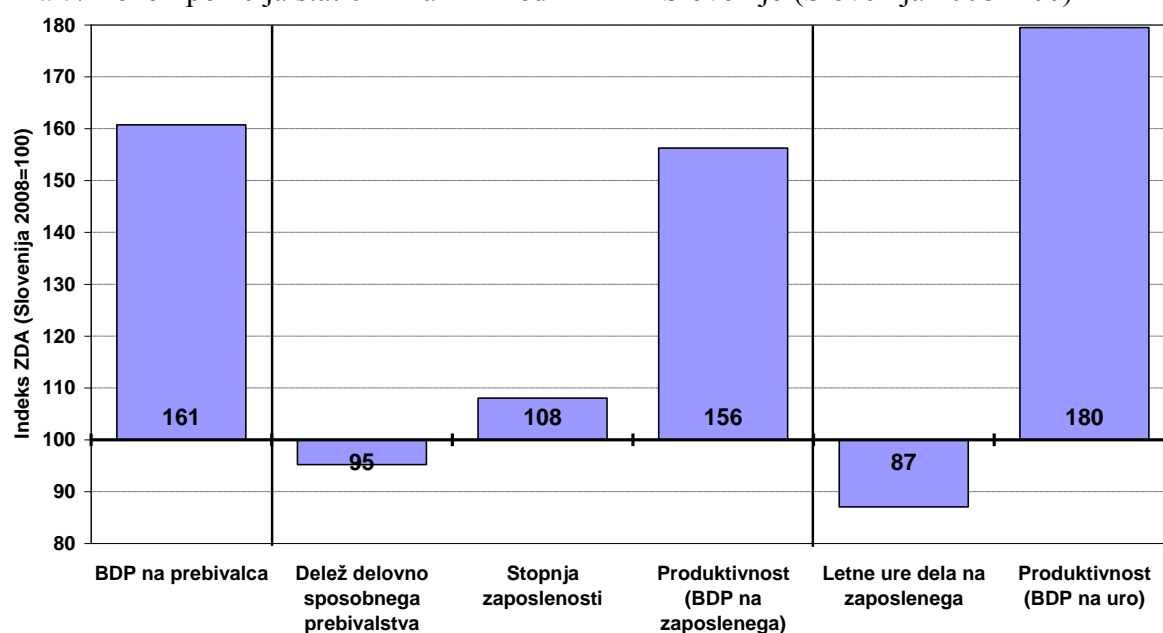
Slika 6. Dekompozicija statičnih razlik med EU15 in Slovenijo (Slovenija 2008=100)

Vir: izračuni na podlagi podatkov Eurostata (2010), GGDC (2009)

Ko pa razlike v produktivnosti na zaposlenega naprej razdelimo na letne ure na zaposlenega in na produktivnost na uro (BDP na uro), se problem produktivnosti pokaže še v veliko večji meri. V taki razdelitvi je indeks EU15 glede na Slovenijo za BDP na uro dela kar 151. Letne ure na zaposlenega kažejo, da v Sloveniji delamo več ur dela na zaposlenega. Statistika ur dela je sicer manj zanesljiva (tukaj uporabljamo podatke The Conference Board and Groningen Growth and Development Centre, GGDC, 2009), vendar je osnovni zaključek zelo jasan: glavni razlog razlik v BDP na prebivalca so razlike v produktivnosti.

Slika 7. Dekompozicija statičnih razlik med ZDA in Slovenijo (Slovenija 2008=100)

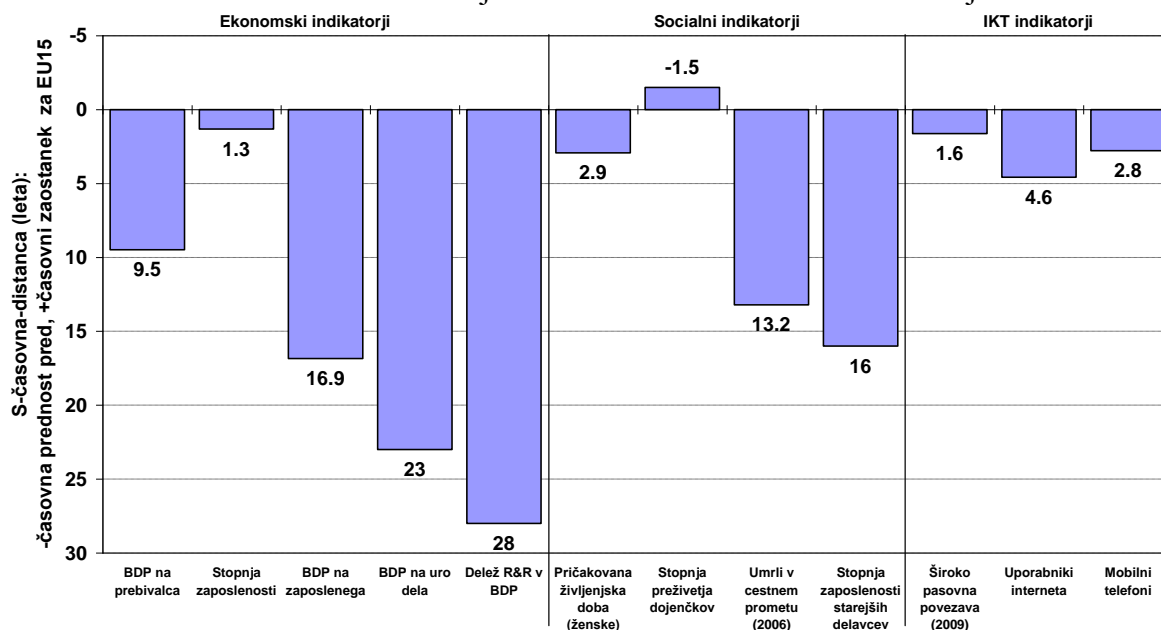

Vir: izračuni na podlagi podatkov Eurostata (2010), GGDC (2009)

Primerjave z ZDA v sliki 7 potrjujejo ta zaključek. Razlika, da je BDP na prebivalca v ZDA za več kot 60 odstotkov večji od tistega v Sloveniji, je skoraj izključno rezultat večje vrednosti BDP na zaposlenega. Po podatkih GGDC je tudi v ZDA število ur na delavca nižje kot v Sloveniji; produktivnost na uro dela pa je kar za 80 odstotkov višja kot v Sloveniji. Tudi sedaj je glavni problem Slovenije kvaliteta in ne toliko kvantiteta proizvodnih faktorjev dela in kapitala (v napihnjem letu 2008 je bil delež investicij v BDP kar 29.5 odstotkov, daleč nad 21.4 odstotki za EU27, oziroma 21.0 odstotka za EU15).

Analizo produktivnosti dela bomo razširili z izbranimi indikatorji z drugih področij. Slika 8 predstavlja eno od najbolj razumljivih predstavitev položaja Slovenije glede na EU15 za 12 izbranih indikatorjev iz več področij. Prvi zaključek je jasen: časovno zaostajanje je največje za ekonomske indikatorje. Med njimi izstopajo indikatorji produktivnosti dela; za BDP na zaposlenega znaša časovna distance za EU15 17 let, za BDP na uro dela pa 23 let. V deležu sredstev za raziskave in razvoj v BDP Slovenija zaostaja 28 let. Časovna distanca ne pomeni, da bo Slovenija rabila 28 let da doseže vrednost tega indikatorja za EU15, to bo odvisno od bodočih gibanj za obe primerjani enoti. Pomeni pa, da je vrednost za Slovenijo v letu 2008 bila dosežena v EU15 že v letu 1980 in da je v vsem obdobju po letu 1980 ta vrednost bila višja od sedanje vrednosti za Slovenijo.

Slika 8. Časovne distance med Slovenijo in EU15 okoli 2008 za 12 indikatorjev

Vir: Lastni izračuni na podlagi podatkov Eurostat (2010), OECD (2010), ITU (2009)

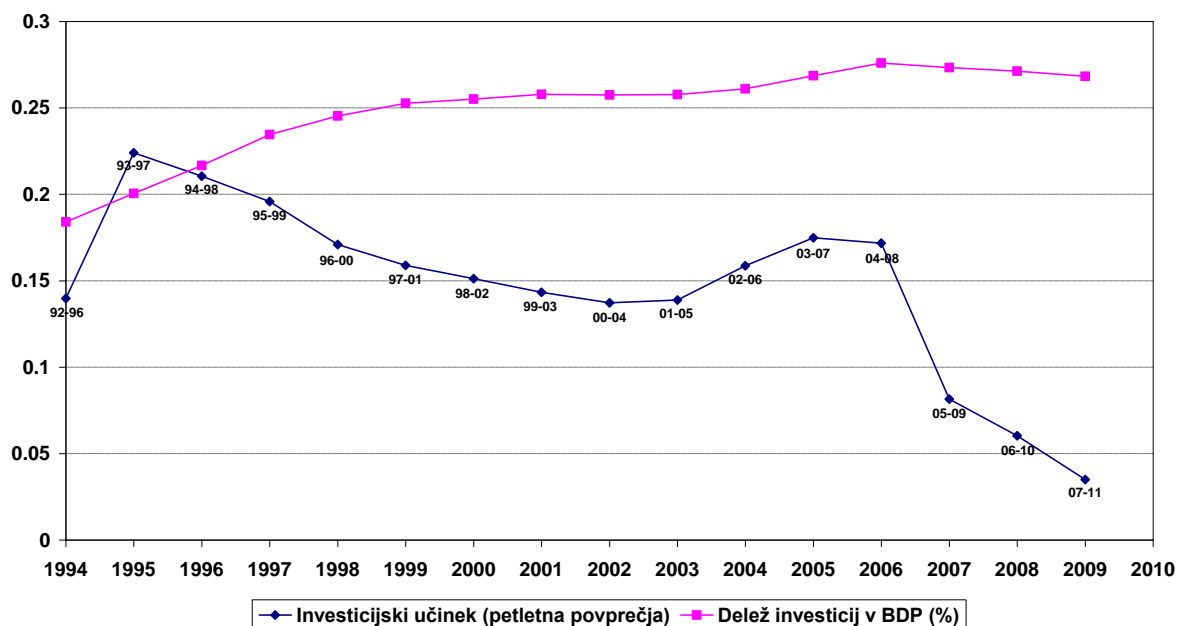
Položaj pri izbranih socialnih indikatorjih je boljši. Pri stopnji preživetja dojenčkov je Slovenija boljša od EU15. Pri pričakovani življenjski dobi žensk še vedno zaostaja za tri leta, čeprav je to zaostajanje uspela bistveno zmanjšati. Dva od izbranih socialnih indikatorjev pa kažeta na veliko zaostajanje: pri umrlih v cestnem prometu za okoli 13 let, pri stopnji zaposlenosti starejših delavcev pa 16 let. Pri IKT indikatorjih na 100 prebivalcev so odstopne razlike opazne, časovne distance pa so majhne zaradi visokih stopenj rasti teh indikatorjev. Pri uporabnikih interneta zaostajamo do 5 let, pri mobilnih telefonih do 3 leta in pri širokopolovni povezavi do 2 leti. V tej analizi vidimo velik potencial mere časovne distance, da kot analitični, prezentacijski in komunikacijski pripomoček pomaga pri razumevanju razvojnih procesov in pri percepciji položaja Slovenije.

Dejstva, da sedanji rezultati za različne definicije produktivnosti dela kažejo tako velike razlike glede na EU15 ali ZDA, bodisi da jih merimo s statičnimi indeksi ali pa s časovnimi distancami, so zaskrbljujoči. Hkrati pa bi jih morali vedeti in razumeti tako politiki kot socialni partnerji in prebivalstvo, da bi pri svojih odločitvah in obnašanju izhajali iz realne ocene situacije.

Kljub doseženim uspehom v samostojni Sloveniji je pomembno dejstvo, da je Slovenija investirala večji delež BDP kot EU 15. Razlike v produktivnosti dela pa posledično kažejo na to, da je bila učinkovitost gospodarjenja problematična. Slika 9 kaže padanje učinkovitosti investicij v samostojni Sloveniji ob večanju deleža investicij v BDP (petletna povprečja). Če sliko 9 primerjamo s sliko 4, se pokažeta dve zelo podobni tendenci upadanja investicijskega učinka v samostojni Sloveniji in znotrajsektorske učinkovitosti uporabe osnovnih sredstev v republiki Sloveniji v okviru Jugoslavije. Skozi obe obdobji je bil glavni problem Slovenije učinkovitost gospodarjenja in investiranja; kvaliteta razvoja in ne toliko kvantiteta proizvodnih faktorjev. Razlogi za take nevdržne tendence so bili v dveh različnih sistemih, samoupravnem socializmu in v kapitalizmu različni, jasno pa je, da so potrebne korenite spremembe.

Kot je napisal na več mestih profesor Bajt (glej npr. Bajt, 1986) je Jugoslavija za prikazano rast porabila za investicije velike dele svojega družbenega produkta, pri tem je bila učinkovitost njenih investicij zelo nizka. Za Slovenijo slika 4 potrjuje ta zaključek na podlagi učinkovitosti osnovnih sredstev. Slika 9 kaže zelo podobne rezultate za nizko učinkovitost investicij in gospodarjenja v samostojni Sloveniji. V Bajtovi klasifikaciji petih proizvodnih faktorjev je potrebno iskati vzroke pri podjetništvu in izumiteljstvu. Ta razprava ni mesto, da bi lahko podrobno analizirali te vzroke; podobnost upadanja učinkovitosti investicij v obeh obdobjih pa je zelo zaskrbljujoča za razvoj Slovenije.

Slika 9. Padanje učinkovitosti investicij v samostojni Sloveniji ob večanju deleža investicij v BDP (petletna povprečja)

Vir: Lastni izračuni na podlagi podatkov Eurostata (2010)

5. Sedanja kriza v Evropi in v Sloveniji

V tem oddelku bomo obravnavali zaostanek v Evropi in v Sloveniji, ki ga je povzročila sedanja kriza. To je poseben primer uporabe S-časovne-distance za primerjavo gibanja časovne vrste na samo sebe v primeru padajočega dela časovne vrste. Statične razlike in časovne distance so v tem posebnem primeru spet izražene v dveh dimenzijah: v indeksu padca BDP glede na nivo pred krizo in v časovnem zaostanku v letih glede na prejšnji trend ravni BDP. Za Slovenijo bomo to obravnavali v dveh korakih: položaj v tranzicijski krizi v 1990-ih letih in v primerjavi s padci v drugih državah EU27 ter v ZDA in Japonski v sedanji krizi.

Slovenija je v letih 1989-1992 doživela velik padec aktivnosti in nujno preorientacijo iz jugoslovanskega na zahodne trge. Kar se tiče ravni BDP, je bilo potrebno več kot 8 let za vrnitev na raven iz leta 1989. V statičnem pogledu je raven BDP v letu 1992 znašala manj kot 80 odstotkov ravni iz leta 1989, v časovnem smislu je padla na raven okoli leta 1976, torej za okoli 16 let. Gledano statistično je bil padec BDP v Sloveniji v tako-imenovani tranzicijski depresiji bistveno večji kot v sedanji krizi.

Tabela 2. Časovni zaostanek v letih za že doseženimi vrednostmi v preteklosti za nivo BDP

Leta	Slovenija	Češka	Slovaška	Madžarska	Poljska	Estonija	Latvija	Litva	Bolgarija	Romunija	Rusija
1986	0	0	0	2.2	0				2.1	0	0
1987	1.4	0	0	0	1.4				3.1	3.2	0
1988	2.9	0	0	0	0				4.3	4.2	0
1989	5.2	0	0	2.5	3.2	0	0	0	7.4	10.5	0
1990	11.6	2.2	2.8	10.8	15.3	4.8	0	3.1	15.3	14.9	2.7
1991	13.8	11.8	14.5	17.6	17.7	10.2	8.2	7.5	18.0	19.1	5.8
1992	15.6	13.0	18.0	19.4	18.3	16.7	23.4	20.0	20.8	21.3	16.4
1993	16.2	14.0	18.3	20.5	18.5	20.5	26.7	25.2	22.1	22.2	20.4
1994	16.6	14.2	17.2	20.9	17.8	21.9	27.3	28.4	22.7	22.7	24.8
1995	16.7	10.9	13.7	21.3	9.1	21.5	28.2	28.4	23.1	22.2	27.2
1996	17.2	8.6	10.6	21.7	0	20.9	28.5	28.4	26.5	22.4	28.8
1997	13.5	9.9	8.4	20.6	0	18.4	27.9	27.5	28.6	25.0	29.6
1998	12.5	12.0	0	20.5	0	17.4	27.9	26.7	28.8	26.8	31.7
1999	0	11.7	0	17.7	0	18.4	28.2	28.1	29.4	28.0	31.5
2000	0	0	0	13.0	0	15.7	27.6	28.0	29.0	28.6	30.2
2001	0	0	0	0	0	13.5	25.5	26.7	29.1	28.5	29.0
2002	0	0	0	0	0	0	23.4	24.5	29.0	28.4	29.4
2003	0	0	0	0	0	0	20.8	20.2	28.8	28.3	27.9
2004	0	0	0	0	0	0	17.0	17.1	28.9	27.2	26.8
2005	0	0	0	0	0	0	0	0	26.4	26.8	22.6
2006	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	20.3
2007	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2008	0	0	0	0	0	1.6	1.5	0	0	0	0

Vir: Lastni izračuni na podlagi podatkov GGDC (2009) in Maddison (1995).

V opazovanju tranzicijske depresije vzamemo za glavno leto opazovanja leto 1989 v desetih socialističnih državah. Tabela 2 prikazuje odgovarjajoče S-časovne-distance za primer padajočih ravni BDP v tranzicijski depresiji za 10 držav na podlagi podatkov GGDC (2009) o ravni BDP v US\$ po kupni moči iz leta 1990 po Geary Khamis metodi.

Ti rezultati predstavljajo za deset let podaljšano analizo, ki sem jo pripravil za Economist Intelligence Unit (Sicherl, 1998a), kjer sem primerjal tudi velikost padca in hitrost vračanja na začetne vrednosti pred padcem za tu navedene socialistične države v tranzicijski depresiji s položajem v kapitalističnih državah v depresiji iz tridesetih let 20. stoletja. Hitrost vrnitve na začetni položaj je bila v splošnem bolj počasna v primeru tranzicijskih držav. Očitno sama sprememba družbeno-ekonomskega sistema nikakor ni mogla kot čarobna palica spremeniti učinkovitosti in doseči potrebno družbeno sinergijo, ki je potrebna za inovativno reševanje problemov tranzicije in mednarodne konkurenčnosti (Sicherl, 1998a, str. 11).

Slovenija je izšla iz te depresije za Poljsko in Slovaško ter pred Češko in Madžarsko. Padec nivoja BDP merjen s časovnimi distancami je bil v tranzicijski depresiji veliko večji kot v sedanji krizi; kar v sedmih od 10 analiziranih držav je padec BDP v tranzicijski depresiji znašal več kot 20 let, v Rusiji je konec 1990-ih let padel več kot 30 let.

Na sliki 1 smo videli, da so se razlike za BDP na prebivalca med EU15 in Slovenijo nekoliko spremenile od leta 1989 do leta 2008, to je med dvema letoma, katerima sledijo dve krizi: tranzicijska depresija in sedanja kriza. V tranzicijski krizi je bil minimum dosežen v letu 1992. V tem letu se je po oceni časovni zaostanek za EU15 povečal iz 12 let v letu 1989 na okoli 23 let; statični indeks pa od 130 na 175. V obdobju od minimuma v letu 1992 do preoptimističnega leta 2008 je Slovenija nekoliko znižala zaostanek v obeh dimenzijah. V letu 2009 so se pokazali učinki prejšnjih prenapetih odločitev in svetovne krize, kar je spet povečalo razliko glede na EU15 na indeks 121 in časovno distanco okoli 14 let.

Ti rezultati, izračunani na podlagi podatkov OECD, dajejo zanimiv zaključek za primerjavo Slovenije z EU15 v tem indikatorju v zadnjih letih v Jugoslaviji in po dveh desetletjih samostojne države. Indeks EU15 glede na Slovenijo se je nekoliko zmanjšal od 130 na 121, časovna distanca pa povečala z 12 let na okoli 14 let. Kljub velikem napredku v Sloveniji pri BDP na prebivalca in na številnih drugih področjih (npr. bistveno smo zmanjšali zaostanek pri pričakovani življenjski dobi) se v tej primerjavi za BDP na prebivalca kot najširše od alternativnih definicij produktivnosti dela nismo zelo približali EU15, t.j. razvitejšemu delu Evrope.

Tabela 3 prikazuje nazadovanje v sedanji krizi za EU27, za ZDA ter Japonsko za dva indikatorja: nivo BDP in nivo zaposlenosti. Nimamo prostora, da bi podrobneje analizirali dobljene rezultate za veliko držav. Osnovni zaključek je jasen: z izjemo Poljske je BDP upadel v vseh opazovanih državah. Padec Slovenije je sicer izrazit v odstotkih, ker je bil nivo BDP v 2008 visok zaradi pregrevanja gospodarstva. Kar se tiče nivoja BDP je ta padel na nivo okoli leta 2006, kar je primerljivo s položajem v EU27 in EU15.

Časovne distance, ki v tem primeru kažejo za koliko let nazaj je padel nivo BDP v letih 2009, 2010 in 2011 glede na napovedi Eurostata, znašajo za leto 2011 v primeru Slovenije 4.3 leta, za EU27 4.3 leta in za EU15 4.5 let. Za ZDA je znašal časovni zaostanek 3 leta v letu 2009, v letu 2010 pa pri BDP že dosežen nivo iz leta 2008. Za Japonsko časovna distanca znaša 5.4 leta. Vračanje na stare nivoje bo zahtevalo nekaj časa in bo seveda odvisno predvsem od hitrosti rasti BDP v naslednjih letih in od velikosti padca v krizi.

Tabela 3. Za koliko let nazaj bo padel nivo BDP oziroma zaposlenosti v letih 2009, 2010 in 2011 glede na napovedi Eurostata?

	S-časovna-distanca v letih: padec nazaj v trenutni krizi			Kdaj so bile napovedi za 2010 in 2011 že dosežene v preteklosti			Indeks (2008=100)		
	2009	2010	2011	2009	2010	2011	2009	2010	2011
Nivo BDP									
EU27	3.2	3.9	4.3	2005.8	2006.1	2006.7	95.8	96.8	98.4
EU15	3.4	4.1	4.5	2005.6	2005.9	2006.5	95.8	96.7	98.2
Slovenija	2.7	3.6	4.3	2006.3	2006.5	2006.7	92.2	93.2	95.0
ZDA	3.0	0.0	0.0	2006.0	2010.0	2011.0	97.6	100.3	102.8
Japonska	5.1	5.1	5.4	2003.9	2004.9	2005.6	94.8	96.7	98.2
Nivo zaposlenosti									
EU27	2.5	4.1	4.9	2006.5	2005.9	2006.1	98.2	97.2	97.5
EU15	2.7	4.3	5.2	2006.3	2005.7	2005.8	98.1	97.3	97.4
Slovenija	1.8	3.6	4.8	2007.2	2006.4	2006.2	97.8	95.5	95.1
ZDA	4.8	6.0	6.7	2004.2	2004.0	2004.3	96.2	95.9	96.4
Japonska	19.7	21.4	22.5	1989.3	1988.6	1988.5	98.4	97.4	97.2

Lastni izračuni na podlagi podatkov in napovedi Eurostata (2010)

Mio EUR, verižni indeks obsega (cene referenčnega leta 2000, fiksni tečaj 2000), zaposlenost (1000)

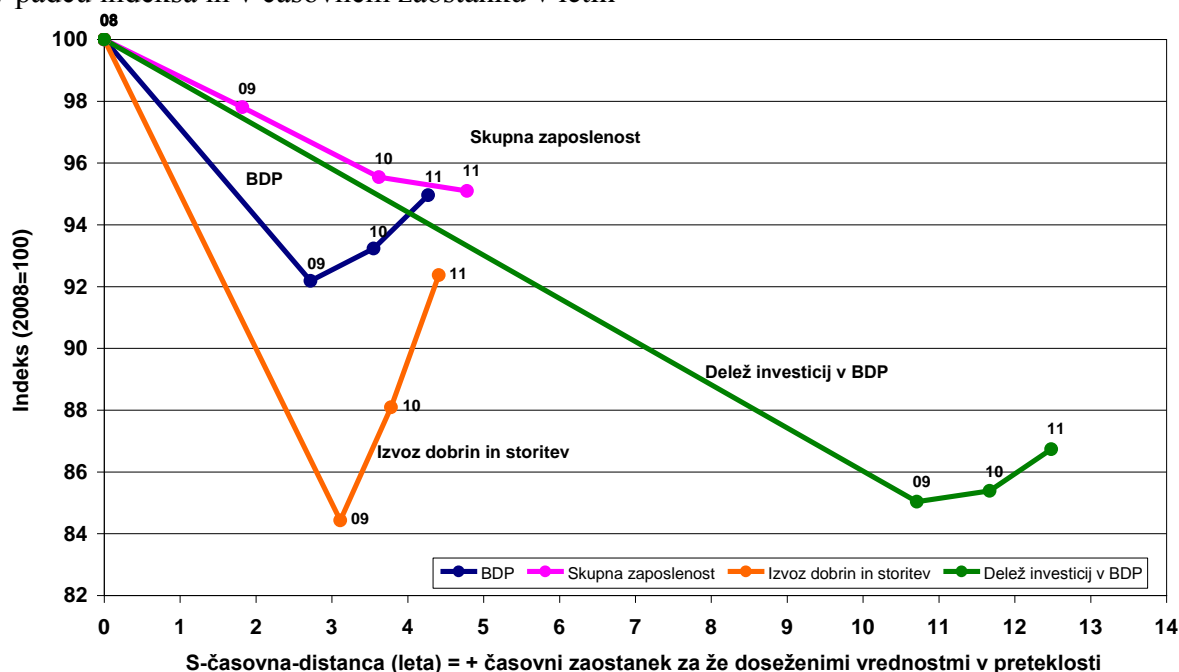
Kljub problemom pri doseganju ravni BDP pred sedanjo krizo pa bi to še ne pomenilo dejanskega izhoda iz krize. IMF in ILO opozarjata, da krize še ne bo konec dokler se ne vrne rast zaposlenosti. V tabeli 3 napovedi Eurostata kažejo na veliko večje probleme za nivo zaposlenosti. Za leto 2011 znaša zaostanek v času glede na situacijo pred sedanjo krizo 4.8 let v Sloveniji, 4.9 let za EU27 in 5.2 leti za EU15. Zadeve pa so veliko bolj dramatične v nekaterih drugih državah. V ZDA ta zaostanek znaša 6.7 let, kar pomeni, da okrevanje pri zaposlovanju ne spremlja okrevanje pri BDP, zaposlenost je na ravni okoli leta 2004. Na Japonskem je padec izražen v času še veliko bolj dramatičen, časovna distanca bo okoli 22 let. Tam zaradi zelo počasne rasti to pomeni, da se zaposlenost vrača na nivo okoli 1988.

Tudi v Evropi so padci v zaposlenosti izraženi v času v nekaterih državah dramatični. Za šest držav EU27 S-časovna-distanca glede na prejšnje trende zaposlenosti kaže na padec nazaj v trenutni krizi za več kot 10 let, to je v letu 2011 na ravni okoli leta 2000 ali prej. To seveda ne pomeni, da bo npr. Litva rabila 10 let, da se vrne na nivo zaposlenosti iz leta 2008; očitno pa bo okrevanje pri zaposlenosti težje in bo zahtevalo več časa.

Slika 10 prikazuje položaj v Sloveniji za štiri izbrane indikatorje v obdobju 2008-2011 po podatkih in napovedih Eurostata v obeh dimenzijah. Takoj vidimo, da se ocene o velikosti padca v sedanji krizi pri primerjavi več indikatorjev razlikujejo, če opazujemo padec v indeksih ali pa padec v nivojih indikatorjev v času. Tudi v Sloveniji se indeks padca že popravlja pri BDP, ne pa pri skupni zaposlenosti. Časovne distance pa v obeh primerih rastejo. Za leto 2011 po napovedih Eurostata pričakujemo zaostanek med 4 in 5 let za tri indikatorje: BDP, skupna zaposlenost in izvoz dobrin in storitev.

Slika 10. Analiza padca v štirih indikatorjih za Slovenijo v sedanji krizi v dveh dimenzijah: v padcu indeksa in v časovnem zaostanku v letih

Vir: Lastni izračuni na osnovi podatkov in projekcij Eurostat (2010)

Izstopa delež investicij v BDP. V letu 2011 se pričakuje le okoli 87 odstotkov vrednosti iz leta 2008, kar pomeni padec za več kot 12 let na nivo okoli leta 1999 (če ne upoštevamo slučajne nižje vrednosti v letu 2002). Časovne distance za nivoje na trende pred krizo nam nazorno pokažejo na obseg finančne krize, saj so največji padci v indikatorju delež investicij v BDP, kar bo v prihodnosti vplivalo na zmanjševanje stopenj rasti. Padec za 12 let v Sloveniji je celo manjši od odgovarjajočih vrednosti 14 let za EU27, 16 let za EU15, 17 let za ZDA in več kot 30 let za Japonsko. V odstotkih je padec v vseh petih znašal več kot 10 odstotkov.

Te časovne distance nam kažejo eno od pomembnih posledic sedanje krize v razvitem svetu, ko je finančna kriza razpočila balon nerealnih konceptov in špekulacij. Velik padec deleža investicij v BDP bo v prihodnosti vplivalo na zmanjševanje stopenj rasti. Pri diskusijah o fluktuacijah BDP in zaposlenosti se velikokrat pozablja na srednjeročne učinke padca v deležu investicij, ki so lahko še pomembnejši od kratkoročnega učinka.

7. Zaključki

Tema ene od prvih knjig profesorja Bajta je bila produktivnost dela. Obravnaval jo je obširno, tudi s stališča razvitosti, strukturnih značilnosti, in investicijskih učinkov ter z mednarodnimi primerjavami oziroma primerjavami med republikami v bivši Jugoslaviji. V tej razpravi smo tak pristop dopolnili z novimi podatki, metodologijami in zaključki.

Ocene položaja Slovenije velikokrat nihajo od pretiranega samozadovoljstva do nepotrebnega pesimizma. Pomemben element take ocene je primerjava z drugimi državami v času. Primerjalna analiza Slovenije v tej domeni je predstavljena v treh empiričnih oddelkih: Slovenija v Jugoslaviji, Slovenija v Evropski uniji in sedanja kriza v Evropi in Sloveniji s primerjavo tranzicijske depresije. V metodološkem delu je prikazana nova generična statistična mera S-časovna-distanca, ki je lahko razumljiva vsem ter pomeni novo dimenzijo pogleda na dane podatke ter boljše razumevanje položaja. Predlagana metodologija uvaja v

literaturo nov pogled na stopnjo neenakosti v razvoju in blaginji in s tem boljše analitično podlago za vrednostne sodbe, ki jih o svoji relativni poziciji v družbi in svetu oblikujejo posamezniki in skupine na različnih ravneh. V tej svoji vlogi lahko pomembno pomaga kot analitični, prezentacijski in komunikacijski pripomoček pri razumevanju razvojnih procesov in položaja v družbi.

Analiza časovnih distanc kot nova generična statistična mera ima pri analizi produktivnosti dela dve vlogi. Časovna distanca prinese informacijo, kdaj je pri posameznem indikatorju primerjana država, regija ali druga enota imela isti nivo indikatorja kot ga ima Slovenija v določenem letu (npr. sedaj). To je informacija koliko prednosti (zaostanka) v času je imela primerjana enota pred bazno enoto, ki je v tem primeru Slovenija. Ta informacija je neodvisna od statične razlike ali stopnje rasti; je dejstvo, ki odraža eno od mogočih perspektiv razlik v razvoju. Na ta način lahko služi kot dodatna analitična metoda na številnih področjih in za številne indikatorje. Tudi empirična analiza v tej razpravi potrjuje teoretski zaključek, da so percepcije razlik in njihov vpliv na blaginjo in politične ocene lahko zelo različne, če dane podatke analiziramo statično ali če jih analiziramo v času. Na primeru EU27 smo tako uvedli novo tipologijo razvojnih indikatorjev glede na odnos med relativnimi statičnimi razlikami in odgovarjajočimi časovnimi distancami.

Za gospodarski razvoj Jugoslavije in Slovenije po drugi svetovni vojni so bile značilne hitra rast materialne proizvodnje in velike spremembe v sektorski strukturi gospodarstva ter socialne strukture družbe. Pomembna ugotovitev je, da je dolgoročno upadanje učinkovitosti osnovnih sredstev v družbenem sektorju bilo praktično enako v Sloveniji kot v Jugoslaviji. Opazovanje gibanja produktivnosti dela v Sloveniji, tako v Jugoslaviji kot v samostojni državi, kaže, da je zmanjševanje učinkovitosti uporabe sredstev bilo karakteristično za obe obdobji, s pomembnimi ekonomskimi in družbenimi posledicami.

Slovenija se je nahajala v skupini na svetovnem vrhu po deležu zaposlenih v celotnem prebivalstvu oziroma v aktivnem prebivalstvu, kot tudi po deležu zaposlenih v industriji in rudarstvu. Tega pa niso spremljali ustrezni rezultati v produktivnosti dela, izobrazbeni strukturi zaposlenih in življenjskem standardu, kjer smo daleč od svetovnega vrha. Brez bistvene spremembe v kvaliteti so se poslabševali tudi rezultati. Prihajalo je do velikega povečevanja opremljenosti dela pri hkratnem zmanjševanju produktivnosti kapitala. Znotrajsektorska komponenta učinkovitosti osnovnih sredstev v družbenem sektorju je upadala že od vrha v letu 1961 in se je do leta 1985 zmanjšala kar za več kot polovico.

Hkrati se je povečalo časovno zaostajanje povprečja Jugoslavije za Slovenijo in s tem se je po tej teoriji povečala tudi celotna stopnja neenakosti. Tako se je npr. časovna distanca pri bruto materialnem proizvodu na prebivalca od leta 1964 s 7.4 let povečala na 11.8 let v letu 1979 in na 21.2 let v letu 1989 (za indikator zaposleni na delovno sposobnega prebivalca od približno 10 na 20 in na koncu na 28 let). Teorija časovne distance ilustrira občutek, ko se je zaradi zniževanja gospodarske rasti in stagnacije drugim odmikala perspektiva doseganja sedanjega stanja v najbolj razviti republiki. Torej, ekonomsko ozadje za velike napetosti v Jugoslaviji ni bila le stagnacija v absolutnih vrednostih gospodarskih indikatorjev v 1980-ih letih, temveč tudi povečevanje medsebojnih razlik v dinamičnem kontekstu. Gledano s stališča Slovenije se je odmikala perspektiva približevanja Evropi. Povečano časovno zaostajanje Jugoslavije za Slovenijo in obeh za svetom pa lahko pripišemo predvsem povečani neučinkovitosti tako v Jugoslaviji kot v Sloveniji, ne pa predvsem tezam o medsebojnem izkoriščanju.

Ko želimo primerjati učinkovitost gospodarjenja Slovenije v Jugoslaviji in v samostojni Sloveniji, vidimo, da smo v socialističnem sistemu lahko analizirali upadanje učinkovitosti uporabe osnovnih sredstev. Paradoksalno pa je, da je bilo v kapitalističnem sistemu v samostojni Sloveniji in enako v Evropski uniji uradno sistematsko statistično opazovanje vrednosti kapitala (npr. osnovnih sredstev) opuščeno. Zanimali so jih kratkoročni dobički zasebnih enot. Svetovna kriza je pokazala kako trhli so bili taki teoretski modeli in prakse.

Vendar na žalost tudi obstoječe pomanjkljive statistike odkrivajo veliko stopnjo neučinkovitosti v samostojni Sloveniji v primerjavi z EU15 in ZDA. Primerjave za leto 2008 sicer kažejo položaj Slovenije v boljši luči kot je v sedanjem trenutku svetovne krize, kljub temu pa so razlike toliko jasne, da bodo, upajmo, vnesle nekaj realizma v oceno o položaju Slovenije in o tem, kakšna je velikost potrebnih sprememb.

Za BDP na prebivalca je Slovenija v letu 2008 zaostajala za povprečjem EU15 okoli 10 let, za ZDA pa okoli 24 let. BDP na prebivalca v ZDA je za več kot 60 odstotkov večji od tistega v Sloveniji, kar je skoraj izključno rezultat večje vrednosti BDP na zaposlenega, produktivnost na uro dela pa je kar za 80 odstotkov višja kot v Sloveniji. Produktivnost dela je za EU15 za 24 odstotkov višja kot v Sloveniji, na uro dela pa za okoli 50 odstotkov višja.

Indikatorje produktivnosti dela smo dopolnili z drugimi indikatorji razvitosti. Časovna distanca podaja eno od najbolj razumljivih predstavitev položaja Slovenije glede na EU15 za 12 izbranih indikatorjev iz več področij. Časovno zaostajanje je največje za ekonomske indikatorje; med njimi izstopajo indikatorji produktivnosti dela; za BDP na zaposlenega znaša časovna distanca za EU15 17 let, za BDP na uro dela pa 23 let. V deležu sredstev za raziskave in razvoj v BDP Slovenija zaostaja za 28 let.

Razlike v produktivnosti dela posledično kažejo na to, da je bila učinkovitost gospodarjenja problematična. Kljub doseženim uspehom v samostojni Sloveniji je bil delež investicij v BDP spet velik, podobnost upadanja učinkovitosti investicij v obeh obdobjih pa je zelo zaskrbljujoča. Skozi obe obdobji je bil glavni problem Slovenije učinkovitost gospodarjenja in investiranja; kvaliteta razvoja in dosedaj ne toliko kvantiteta proizvodnih faktorjev. Razlogi za take nevrzdržne tendence so bili v dveh različnih sistemih, samoupravnem socializmu in v kapitalizmu različni, jasno pa je, da so potrebne korenite spremembe.

Sedanja svetovna kriza je v Sloveniji pokazala posledice napak iz dveh desetletij opuščanja kvalitativnega prestrukturiranja v skladu s spremembami v svetu v obliki drastičnega pada po letu 2008. Sedanji padec proizvodnje in zaposlenosti je bistveno manjši od padca na dno tranzicijske depresije v letu 1992. V eni od prejšnjih analiz za Economist Intelligence Unit sem prikazal, da je hitrost vračanja na začetne vrednosti pred padcem za izbrane socialistične države v tranzicijski depresiji bila v splošnem bolj počasna kot v kapitalističnih državah v depresiji iz tridesetih let dvajsetega stoletja. Sama sprememba družbeno-ekonomskega sistema nikakor ni mogla kot čarobna palica spremeniti učinkovitosti in doseči, da bi našli potrebno družbeno sinergijo za inovativno reševanje problemov tranzicije in mednarodne konkurenčnosti.

Tranzicija v Sloveniji ne more služiti kot izgovor za prepočasno kvalitativno prestrukturiranje in premajhno pozornost komponenti sinergije in trajnosti. Nespretna denacionalizacija in nekontrolirana privatizacija sta za vrsto let odvrčala pozornost od drugih pomembnejših aspektov prestrukturiranja za boljšo kvaliteto in večjo konkurenčnost na tujih trgih. Privatizacija je povzročila prevelike razlike med ljudmi ter izpustila potencialno veliko bolj

racionalno možnost, da iz družbene lastnine napolnimo socialne fonde kot sta pokojninski in zdravstveni. Prevelika okupiranost z iskanjem najdonosnejših oblik za posamezne akterje je vodila miselnost v mnogih podjetjih v napačno smer, država pa ni ponudila primernih usmeritev in potrebnih kontrol.

Ko se bo spremenil način mišljenja, da bo poudarek na celovitosti in sožitju, bodo rezultati boljši. Pri integraciji in celovitosti ter doseganju družbenega konsenza vidimo največji problem v usmerjanju družbenih in gospodarskih procesov v Sloveniji. Pomembno je razumeti, da znanje in sposobnosti niso inkorporirane le v posamezniku, temveč lahko tudi v organizacijah in regijah (Arrow, 1994). Koordinacijski in implementacijski deficit v Sloveniji ob poudarjanju parcialnih interesov in političnih delitev ne upošteva stališča Lundvalla (2000), da se v družbi, kjer je malo medsebojnega zaupanja, lahko le malo nauči in se informacije ne morejo učinkovito uporabljati.

Analizirano je nazadovanje v sedANJI krizi za EU, ZDA ter Japonsko za dva indikatorja: nivo BDP in nivo zaposlenosti. Padec Slovenije je sicer izrazit v odstotkih, ker je bil nivo BDP v 2008 visok zaradi pregrevanja gospodarstva; nivo BDP je padel na nivo okoli leta 2006, primerljivo s položajem v EU27 in EU15. Časovne distance znašajo za leto 2011 v primeru Slovenije 4.3 leta, za EU27 4.3 leta in za EU15 4.5 let.

Krize pa še ne bo konec dokler se ne vrne rast zaposlenosti. Za leto 2011 znaša zaostanek v času glede na situacijo pred sedanjo krizo 4.8 let v Sloveniji, 4.9 let za EU27 in 5.2 leti za EU15. V ZDA ta zaostanek znaša 6.7 let, kar pomeni, da okrevanje pri zaposlovanju ne spremlja okrevanja pri BDP, zaposlenost je na ravni okoli leta 2004. Za šest držav EU27 Sčasovna-distanca kaže na padec v trenutni krizi za več kot 10 let, to pomeni, da so v letu 2011 na ravni okoli leta 2000 ali prej.

Analiza položaja v Sloveniji v obeh dimenzijah za štiri izbrane indikatorje v obdobju 2008-2011 po podatkih in napovedih Eurostata kaže, da se indeks padca že popravlja pri BDP, ne pa pri skupni zaposlenosti. Za leto 2011 po napovedih Eurostata pričakujemo zaostanek med 4 in 5 let za BDP, skupno zaposlenost in izvoz dobrin in storitev. Bistveno večji je padec za delež investicij v BDP, v letu 2011 se pričakuje le okoli 87 odstotkov vrednosti iz leta 2008, kar pomeni padec za več kot 12 let, to je na nivo okoli leta 1999.

V Triadi razvitega sveta (ZDA, Evropa, Japonska) je finančna kriza razpočila balon nerealnih konceptov in špekulacij. Rezultat je med drugim analizirani velik padec deleža investicij v BDP. Padec za 12 let v Sloveniji je celo manjši od odgovarjajočih vrednosti 14 let za EU27, 16 let za EU15, 17 let za ZDA in več kot 30 let za Japonsko. To bo v prihodnosti vplivalo na zmanjševanje stopenj rasti. Hitra gospodarska rast se seli na druga področja.

Analiza produktivnosti dela v Sloveniji je pokazala velike razlike v primerjavi z EU15 in ZDA. To so dejstva, ki bi jih morali vedeti in razumeti tako politiki kot socialni partnerji in prebivalstvo, da bi pri svojih odločitvah in ravnanju izhajali iz realne ocene stanja. Popolnoma je jasno, da ne moremo pričakovati evropskih plač pri takih razlikah v produktivnosti dela. Analiza stanja, kje smo in kam gremo z dosedanjim pristopom pa jasno vodi do zaključka, da so potrebne radikalne spremembe mišljenja in usklajenega delovanja na številnih področjih, ki so med seboj povezana.

Literatura

- Arrow, K. (1994), Methodological individualism and social knowledge, Richard T. Ely Lecture, in American Economic Review, Papers and proceedings, Vol. 84, No. 2, May
- Bajt, A (1960). Produktivnost rada i društveno-privredni uslovi njenog povećanja, (Ekonomska biblioteka, 11). Beograd: Nolit. 330 str.
- Bajt A. (1979), Osnove ekonomske analize i politike, Informator, Zagreb
- Bajt A. (1986), Dialektika tehnološkega in gospodarskega razvoja, Gospodarska gibanja, september, EIPF
- EUROCHAMBRES (2005), A Comparison of European and US Economies Based on Time Distances, Brussels
- Eurostat (2010), web page, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database, various indicators
- GGDC (2009), The Conference Board and Groningen Growth and Development Centre, Total Economy Database, June 2009, <http://www.conference-board.org/economics/>, accessed January 15, 2010
- Granger C.W.J., Jeon Y. (1997), Measuring Lag Structure in Forecasting Models – The Introduction of Time Distance, Discussion Paper 97-24, University of California, San Diego
- Granger C.W.J., Jeon Y. (2003), A time-distance criterion for evaluating forecasting models, International Journal of Forecasting, Vol. 19
- ITU (2009), ITU database, Geneva, accessed November 18
- Klein, L.R. (1962), An Introduction to Econometrics, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N. J.
- Lundvall B-A. (2000), 'Europe and learning economy - on the need for reintegrating the strategies of firms, social partners and policy makers', Lisboa seminar on socio-economic research and European policy, May 28-30
- Maddison, A. (1995), Monitoring the World Economy, 1820-1992, OECD, Paris
- OECD (2010), web page (<http://stats.oecd.org/index.aspx>), various indicators
- Savezni zavod za statistiku (1989), Jugoslavija 1918-1988, statistički godišnjak, Beograd
- Savezni zavod za statistiku, Statistički godišnjak Jugoslavije, različna leta, Beograd (zadnji 1990)
- Sicherl, P. (1973), Time Distance as a Dynamic Measure of Disparities in Social and Economic Development, Kyklos, XXVI, Fasc. 3
- Sicherl, P. (1977), Dolgoročne značilnosti gospodarskega razvoja Jugoslavije in Slovenije. Ljubljana: Ekonomski inštitut pravne fakultete, 1977. 60, [2] str.
- Sicherl, P. (1990), Slovenija zdaj : primerjava indikatorjev razvitosti, (Gospodarska založba). Ljubljana: Gospodarski vestnik, 1990. 156 str.
- Sicherl, P. (1992), Integrating comparisons across time and space : methodology and applications to disparities within Yugoslavia. Journal of Public Policy, 1992, Vol. 12, No. 4, pp. 377-403.
- Sicherl, P. (1998a), Performance of transition economies in historical perspective, in Economies in transition, Economist Intelligence Unit, London, 2nd quarter 1998, pp. 5-12.
- Sicherl, P. (1998b), Measuring Disparities in Two Dimensions: Proximity in Time and Proximity in Indicator Space, paper presented at the International Conference on Socio-Economics Vienna, Austria 13-16 July, SICENTER, Ljubljana

Sicherl, P. (2003), *Fleksibilnost dela : primerjalna analiza*, (Knjižna zbirka Pravo in gospodarstvo). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, str. 210.

Sicherl, P. (2004), *TDA: A New Perspective in Convergence and Divergence Analysis and in Typologies for Development Indicators*, e-WISDOM 2a/2004

Sicherl, P. (2007), *The inter-temporal aspect of well-being and societal progress*, *Social Indicators Research*, Vol. 84, pp. 231-247

Sicherl, P. (2009), *Time Distance Measure Offers a Novel Perception of World Disparities and of Implementation of the Millennium Development Goals*, DD4D – Data Designed for Decisions, A joint IIID and OECD conference, Paris, 18-20 June 2009

<http://www.gaptimer.eu/images/stories/texts/Sicherl%20Presentation%20DD4D%20ver%202.ppt>

Sicherl, P. (2010), *S-time-distance method – A Novel Generic Statistical Measure Providing New Insights from Existing Data*, Presentation at the EUROSTAT, Luxembourg, March 16, 2010 and at the Statistical Office of the Republic of Slovenia, Ljubljana, April 20, 2010, pp. 1-36

<http://www.gaptimer.eu/images/stories/presentations2/Sicherl%20Eurostat%20March%2016%202010%20and%20SURS%20April%2020%202010.ppt#35>

Comparing Slovenia

Productivity of labour was the topic of one of the first books by Professor Bajt. It was discussed within a broad framework. In the paper we shall extend this approach with new data, methodologies and conclusions. The empirical comparative analysis of Slovenia is presented in three sections: Slovenia in Yugoslavia, Slovenia in the EU and in the section dealing with the present crisis in Europe and in Slovenia, including the analysis of the transition depression. In the methodological section a novel generic statistical measure S-time-distance is presented. Expressed in time units it is intuitively understandable to everybody, from policy makers and managers to the media and general public.

Several conclusions should bring more realism in the discussion of the position of Slovenia. Both per capita GDP and labour productivity are in Slovenia lower than in EU15 and in the USA. The time distance for productivity of labour in Slovenia is 23 years behind the respective value for EU15. Despite considerable successes the main problem of Slovenia, both within Yugoslavia and later as an independent country, was the efficiency of investment and decision making, although for different reasons in the two different systems.

Keywords: Slovenia, EU15, Yugoslavia, Bajt, labour productivity, efficiency, S-time-distance, transition and current crisis